

ВРЕДНОСНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ СТУДЕНАТА БУДУЋИХ ВАСПИТАЧА: СТАБИЛНОСТ ИЛИ ПРОМЕНА

Резиме. У раду су приказани резултати истраживања вредносних оријентација студената будућих васпитача манифестованих кроз преференцију одређених стилова живота. Основни циљ био је да се испита да ли постоји *стабилност* или *промена* у пожељности појединих стилова живота код три генерације студената Више школе за образовање васпитача. Испитивана је преференција следећих стилова живота: *хедонистички, утилитарни, алтруистички, естетски, оријентација на моћ и углед, сазнајни, самоостварење и прометејски активизам*. Добијени резултати указују на одређену стабилност у вредносном профилу студената будућих васпитача током разматраног периода, али и на одређене промене. У вредносном профилу будућих васпитача, као најпожељнији и најприхваћенији стил живота, доследно кроз испитане генерације, јавља се *самоостварење*. Затим, са тенденцијом постепеног опадања, следе: *естетски, утилитарни, сазнајни, алтруистички, прометејски, хедонистички* и *оријентација на моћ и углед*, која се доследно кроз три генерације јавља као најмање пожељан стил живота. Промене су се испољиле у све већој пожељности утилитарног стила живота од прве ка трећој генерацији, као и у постепеном опадању степена пожељности *самоостварења* и *естетског стила живота*. Такође, уочена је тенденција повећања сагласности између стила живота који студенти преферирају и онога којим актуелно живе.

Кључне речи: вредносне оријентације, стилови живота, студенти, васпитач у предшколској установи.

Истраживања развоја система вредности младих нужно налазе своје место у контексту процеса образовања пошто се кроз овај процес присвајају и формирају не само знања и умења из различитих научних и уметничких дисциплина и различите способности, већ и систем вредности и њиме одређене преференције појединих стилова живота. Васпитачи и наставници, и као креатори и као носиоци васпитно-образовног процеса, стварањем услова у том процесу на путу од циљева ка исходима образовања (наставне методе, садржаји, окружење у коме се одвија васпитно-образовни процес), али и својом »личном једначином«, умногоме одређују које ће се вредности у личности младих појавити као исходи тог процеса. Стога је важно познавати систем вредности васпитача и наставника, као и њихово вредновање појединих стилова живота. Такође, ако имамо у виду да друштвени услови у којима одрастају, како појединац тако и генерације у целини, утичу на однос младих према појединим вредностима, као и на формирање њиховог вредносног система и преферирање одређених стилова живота, тиме ова област постаје посебно значајна за истраживање у нашим условима, јер се године наше блиске прошлости, као и садашњост, могу сматрати временом изразитих друштвених промена. Може се очекивати да у условима таквих промена развој одређених вредности и вредносних оријентација бива наглашен на рачун других, тј. да се мењају вредносни приоритети младих (Васовић, 1988).

У области истраживања вредности младих најприсутнија су она истраживања која обухватају период адолесценције као најзначајнији период у коме млади трагају за сопственим вредносним одређењима и развијају свој вредносни систем, те су њима обухваћени ученици завршних разреда основне школе и ученици средњих школа (Хавелка, 1975; Лазаревић, 1987; Хавелка, 1990; Јоксимовић, 1992; Попадић, 1995; Хавелка, 1995; Кузмановић, 1995; Јањетовић, 1997; Младеновић и Кнебл, 2000; Хавелка, 2000). Касно адолесцентно доба и доба ране одраслости такође су значајни за истраживање вредности с обзиром да је то време током кога се формира вредносни систем у склопу достизања релативне зрелости у личном функционисању, што и студентској популацији даје веома значајно место у истраживању ове проблематике. Пошто избор студија значи и одређење за одређени позив, истраживање вредности у студентској популацији пружа значајна сазнања о личним профилима младих који се припремају за одређено занимање, односно одређену професионалну

делатност. У центру наших интересовања су занимања у оквиру просветне струке, односно занимање »васпитач у предшколској установи«.

Личност васпитача је важан фактор у институционализованом васпитању и образовању предшколске деце. Васпитач учествује у процесу социјализације и укупном психичком развоју деце предшколског узраста. Међу веома важним аспектима личности васпитача, као значајног одраслог за психосоцијални развој деце, истиче се његов систем вредности. Стога упознавање са вредностима, вредносним оријентацијама, односно преферираним стилем живота студената будућих васпитача, има педагошки, али и општедруштвени значај. Ако се ова проблематика постави у шири контекст друштвених догађања и промена у друштвено-економском окружењу у нашим условима, онда има оправдања да се постави питање да ли постоји стабилан, непроменљив однос према вредностима, односно стилевима живота будућих васпитача кроз више генерација или, пак, ново време и нови друштвени услови доносе промене у пожељности одређених вредносних оријентација. Да ли се у овој сфери личног функционисања будућих васпитача из различитих генерација испољава *стабилност* или *промена* током времена или се, пак, ради *и о стабилности и о променама*? Да бисмо одговорили на ово питање, истраживању вредносних оријентација студената будућих васпитача пришли смо, следећи у основи, али уз одређена одступања, добро познато схватање о вредностима Олпорта, Вернона и Линдзија (Allport, Vernon & Lindsey, 1960), и ослањајући се на резултате истраживања вредности васпитача, али и учитеља и наставника (чије је заједничко одређење припадност просветној струци) било да се ради о студентима или онима који су већ професионално активни у просветној струци (Буквић, 1984; Лазаревић и Синђелић, 1985; Klausmeier, 1985; Петровић-Бјекић, 1995; Passakos, 1996; Лазаревић и Јањетовић, 2001). Ова истраживања указују да васпитачи, као део популације просветних радника, показују одређене особености с обзиром на вредности испитиване преко преферираних стилова живота. Такође, када се пореде резултати истраживања од ранијих ка новијим, временски актуелнијим, запажају се извесне тенденције ка промени у преферирању одређених стилова живота, односно вредносних оријентација које леже у основи ових стилова живота.

Стога је главни циљ нашег истраживања био *да се испита да ли постоји стабилност или промена у пожељности појединих вредносних оријентација које се манифестују кроз одређене стилове живота у узорку студената будућих васпитача предшколских установа који припадају генерацијама које су се развијале у времену изразитих друштвених промена у нашој средини*. Такође смо желели да утврдимо *како будући васпитачи предшколских установа процењују сопствене актуелне стилове живота и да ли су се испољиле разлике међу испитиваним генерацијама*.

У истраживању смо се оријентисали на следеће вредносне оријентације, односно стилове живота: *хедонистички, утилитарни, алтруистички, естетски, оријентација на моћ и углед, сазнајни, самоостварење и прометејски активизам*. Сматрали смо да су то базичне вредносне оријентације које одређују основне правце вредносног функционисања појединца у домену личног живота као и у домену односа према другим људима. Оба домена функционисања (домен личног живота и домен односа према другим људима) од велике су важности када је у питању професионално ангажовање васпитача.

Метод

Узорак у истраживању чиниле су три генерације студената Више школе за образовање васпитача предшколских установа у Београду. Истраживањем су обухваћени студенти уписани 1997/98, 1999/2000. и 2001/2002. школске године*. Овај временски период (од 1997. до 2002), иако се не може сматрати довољно дугачким, интересантан је због великих промена и драматичних догађаја који су се током и неколико година пре њега одиграли (рат у окружењу, економска криза, грађански протести, бомбардовање, расељавање и избеглиштво, транзиција друштва). Одрастање ових генерација младих, посебно током њиховог адолесцентног периода, одвијало се у условима транзиције нашег друштва када су се испољавале изразите промене на друштвеном, економском и политичком плану. Субјекти у истраживању били су они студенти који су редовно присуствовали настави током прве године студија у свакој од три наведене генерације. Дакле, у узорак су ушли они студенти који су показали интересовање да активно учествују у настави и припремају се за позив васпитача.

* Резултати који су добијени испитивањем прве две наведене генерације студената већ су били предмет разматрања (Лазаревић и Јањетовић, 2001), а подстицај за наставак истраживања у овој области биле су уочене тенденције у промени резултата од прве ка другој генерацији.

У првој испитаној генерацији у истраживању су учествовала 143 студента, у другој 102, у трећој 117 студената, што је укупно износило 362 студента. Узорак су чиниле, готово у потпуности, студенткиње, односно 97.3%, што одговара тенденцији у нашој средини да се за занимање *васпитач у предшколској установи*, у највећем проценту опредељују девојке. Мада су у узорку, према узрасту, заступљени студенти у распону од 19 до 34 године, 92% узорка чине студенти узраста од 19 до 23 године, а са највећом учесталашћу присутни су они који имају 20 година (44.1%). Студенти у овом узорку потичу из 70 места, пре свега у Србији. Ипак, највеће груписање везано је за град Београд (39.2%) и места у његовој непосредној близини. Студенти три испитане генерације завршили су различите средње школе које смо груписали у четири категорије: гимназије (47.1%), техничке школе (20.2%), медицинске (17.7%) и економско-правне (15%).

Инструмент и поступак у истраживању. У истраживању је коришћен упитник у коме су студентима били понуђени кратки описи осам стилова живота: *хедонистички, утилитарни, алтруистички, естетски, оријентација на моћ и углед, сазнајни, самоостварење и прометејски активизам*. Од њих је тражено да на петостепеној скали процене колико им се сваки од наведених стилова допада (максимална вредност је износила 5: »веома ми се допада такав начин живота«, а минимална 1: »уопште ми се не допада такав начин живота«). После тога од студената је тражено да од понуђених осам наведу онај стил који им се највише допада, затим стил који им се најмање допада и на крају стил живота који одговара ономе којим актуелно живе.

Опис стилова живота

Хедонистички. Препустити се садашњости, уживати у задовољствима јер је будућност доста неизвесна, а живот је пролазан. Зарађени новац не штедети превише, већ га трошити на остварење што више непосредног задовољства у животу.

Утилитарни. Радити, штедети новац и трошити га на корисне ствари. Опремити и добро организовати домаћинство и купити ствари корисне за кућу и породицу. Обезбедити своју породицу и потомство потпуном материјалном сигурношћу.

Алтруистички. Помагати другим људима. Бити милостив и великодушан према другима, чак се и жртвовати за друге.

Естетски. Уживати у свему што је лепо и складно. Посматрати и уживати у уметничким делима и природним лепотама. Трагање за лепим треба да буде основни циљ живота.

Оријентација на моћ и углед. Изборити се за онај живот који обезбеђује човеку велику моћ, углед и поштовање у друштву. Имати значајно и признато место и вршити велики утицај на друге људе.

Сазнајни (оријентација на знање). Живот посветити откривању новог знања, сазнавању истине о свету, природи и човеку. Проучавати природу, друштво и човека. Посветити себе тражењу истине.

Самоостварење. Смисао човековог живота треба да је пре свега у томе да буде активан, да делује и ствара и тако испољи оно што може и уме.

Прометејски активизам. Бити стално активан у мењању стања и односа у окружењу и ширем друштву. Борити се за далеке циљеве и идеје чак и када у томе немамо успеха и када наилазимо на отпоре у околини. Када треба, одрицати се непосредног задовољства на рачун тих идеја.

У све три генерације истраживање је реализовано на крају прве године школовања у Вишој школи за образовање васпитача предшколских установа, односно у мају месецу 1998, 2000. и 2002. године.

Резултати истраживања и анализа

Стабилност или промена у пожељности стилова живота у три испитане генерације студената

Резултати процењивања пожељности сваког од осам описаних стилова живота (табела 1) показују да је *самоостварење* као стил живота у све три испитиване генерације заузео први ранг. Добијене просечне вредности у све три генерације су изнад вредности 4 (4.48; 4.30 и 4.27). То показује да студенти, будући васпитачи, највише преферирају стил у коме је смисао човековог живота у томе да буде активан, да ствара и тако испољи своје потенцијале. Ово се може сматрати пожељним када се разматра значај оваквог стила живота у функцији личног развоја младих, али и када се

разматра веза са будућим позивом. Васпитач који је активан, стваралачки усмерен и оријентисан на сопствени развој може на прави начин да задовољи потребе деце и оствари сложену професионалну улогу. Овоме у прилог иду и резултати добијени у једном ранијем истраживању (Лазаревић, 1987) на узорку ученика Педагошке академије за васпитаче, који су 1986. године похађали трећи разред (просечан узраст 17;6 година), дакле, нешто више од деценије пре него што је испитана прва генерација студената Више школе за образовање васпитача у нашем истраживању. И тада је први ранг заузео стил живота оријентација на *самоостварење* и то са средњом вредношћу од 4.5 – што одговара вредности која је добијена у првој генерацији нашег истраживања.

Табела 1: Процена пожељности стилова живота за три испитане генерације

Р*	Генерација 1997/98. N=143	AS		SD	P*	Генерација 1999/00. N=102		AS	SD	P*	Генерација 2001/02. N=117		AS	SD	
		AS	SD			AS	SD				AS	SD			
1	Самоостварење	4.48	0.71	1	Самоостварење	4.30	0.69	1	Самоостварење	4.27	0.79	1	Самоостварење	4.27	0.79
2	Естетски	4.19	0.88	2	Естетски	4.12	0.96	2	Утилитарни	4.02	0.89	2	Утилитарни	4.02	0.89
3	Утилитарни	3.92	0.93	3	Утилитарни	3.79	0.97	3	Естетски	3.86	1.01	3	Естетски	3.86	1.01
4	Сазнајни	3.62	1.07	4	Сазнајни	3.44	1.08	4	Сазнајни	3.56	0.96	4	Сазнајни	3.56	0.96
5	Алтруистички	3.27	1.02	5	Алтруистички	3.43	1.11	5	Алтруистички	3.24	0.92	5	Алтруистички	3.24	0.92
6	Прометејски	3	1.17	6	Хедонистички	2.97	1.23	6	Прометејски	3.15	1.15	6	Прометејски	3.15	1.15
7	Хедонистички	2.94	1.17	7	Прометејски	2.81	1.02	7	Хедонистички	3.01	1.03	7	Хедонистички	3.01	1.03
8	Моћ и углед	2.90	1.33	8	Моћ и углед	2.72	1.21	8	Моћ и углед	2.60	1.20	8	Моћ и углед	2.60	1.20

* Р - Ранг

Међутим, и поред утврђене доследности у погледу преференције стила живота оријентација на *самоостварење*, резултати нашег истраживања показују да постоје и разлике које се испољавају у тенденцији опадања пожељности *самоостварења* као стила живота од прве ка трећој испитаној генерацији. Анализа варијансе (табела 2) је показала да постоји статистички значајна разлика на нивоу 0.05 између средњих вредности за три испитиване генерације. Дакле, резултати, с једне стране, указују да постоји одређена стабилност на нивоу све три испитане генерације када је у питању најпожељнији стил живота, а с друге стране, уочена је промена која се испољила у опадању степена пожељности стила живота *самоостварење* кроз испитиване генерације.

Табела 2: Анализа варијансе за три генерације (АНОВА)

Стил живота	Сума квадрата	df	М квадрата	F	Sig.
Хедонистички	Између група	.268	2	.134	.103
	Унутар група	469.456	359	1.308	
	Укупно	469.724	361		
Утилитарни	Између група	2.718	2	1.359	1.580
	Унутар група	308.796	359	.860	
	Укупно	311.514	361		
Алтруистички	Између група	2.354	2	1.177	1.141
	Унутар група	370.221	359	1.031	
	Укупно	372.575	361		
Естетски	Између група	7.236	2	3.618	4.055
	Унутар група	320.302	359	.892	
	Укупно	327.539	361		
Моћ и углед	Између група	6.120	2	3.060	1.950
	Унутар група	563.504	359	1.570	
	Укупно	569.624	361		
Сазнајни	Између група	1.978	2	.989	.921
	Унутар група	385.525	359	1.074	
	Укупно	387.503	361		
Самоостварење	Између група	3.335	2	1.667	3.109
	Унутар група	192.533	359	.536	
	Укупно	195.867	361		
Прометејски	Између група	5.998	2	2.999	2.372
	Унутар група	453.991	359	1.265	
	Укупно	459.989	361		

Сличности, али и разлике међу генерацијама испољиле су се и с обзиром на *естетски стил живота*. У генерацији 1 и генерацији 2 *естетски стил живота* заузима други ранг, а у генерацији 3 трећи ранг, односно средње вредности крећу се од 4.19 у првој, преко 4.12 у другој, до 3.86 у трећој

генерацији. Дакле, испољила се тенденција опадања средњих вредности од прве до треће генерације студената. Анализа варијансе показала је да се три генерације статистички значајно разликују с обзиром на преферирање *естетског стила живота*, а добијена разлика је значајна на нивоу 0.01 (табела 2). Ако се ови резултати упореде са резултатима поменутог истраживања на ученицима Педагошке академије за васпитаче (Лазаревић, 1987), добија се још једна потврда да константно, током времена, од генерације до генерације, опада пожељност *естетског стила живота*. Наиме, пожељност овог стила живота, изражена средњом вредношћу у узорку ученика Педагошке академије, износила је 4.3 (други ранг), што представља вредност која је нешто већа у односу на ону која је добијена у првој генерацији студената у нашем истраживању. У генерацији 2001/02, као најмлађој, дошло је до померања *естетског стила живота* са другог на трећи ранг, а *утилитарни стил живота* заузео је други ранг. Дакле, последња испитивана генерација, у односу на две претходне, као пожељнији процењује стил живота у коме је човек оријентисан да ради, штеди новац и троши га на корисне ствари, опрема и добро организује домаћинство и купује ствари корисне за кућу и породицу, обезбеђује породицу и потомство потпуном материјалном сигурношћу. Ако се поново изврши поређење са истраживањем из 1987. године (Лазаревић, 1987) добијају се подаци који иду у прилог све веће пожељности *утилитарног стила живота* кроз генерације. Наиме, у истраживању из 1987. године *утилитарни стил живота* заузимао је четврти ранг, а средња вредност је износила 3.5, што је мање од вредности добијених за овај стил живота у све три генерације у нашем истраживању. Ипак, овај закључак о тенденцији пораста пожељности *утилитарног стила живота* кроз време мора се узети са опрезом јер је истраживање из 1987. године реализовано на млађим субјектима. Међутим, резултати истраживања из 2000. године (Младеновић и Кнебл, 2000), такође на узорку ученика средњих школа, потврђују да *утилитарни стил живота* постаје све пожељнији међу младима. Наиме, у овом истраживању најпожељнији је био управо *утилитарни стил живота* (средња вредност је износила 4.39). Иако у популацији будућих васпитача *утилитарни стил* није најпожељнији, запажена је тенденција пораста његове пожељности од прошлих ка садашњој генерацији.

Ако се наши резултати упореде са резултатима истраживања стилова живота наставника (Петровић-Бјекић, 1995), мада различитих стручних усмерења и различитих година старости и дужине радног стажа, може се наћи аргумент у прилог запажању да преференција *естетског стила живота* опада из генерације у генерацију у популацији наставничког кадра у нашој средини. Поменуто истраживање показује да наставници, међу осам понуђених, највише преферирају *естетски стил живота* (добијена средња вредност износила је 4.4). Други ранг, у овом истраживању, припао је *делатном стилу* (4.40), трећи *сазнајном* (4.04), а затим следе *алтруистички* (3.96), *утилитарни* (3.61), *хедонистички* (3.18), *активистичко-револуционарни* (3.11) и као последњи је *оријентација на моћ и углед* (2.51). Ако у разматрању идемо још даље у прошлост, наилазимо на податке који су добијени у истраживању преференције стилова живота будућих учитеља (Буквић, 1984) који показују да у то време, у овој популацији студената будућих просветних радника, као најпожељнији процењен је *естетски стил живота*, а за њим следе *самоостварење*, *материјалистички* (*утилитарни*), *сазнајни*, *хедонистички*, *оријентација на моћ и углед* и као последњи *активистичко-револуционарни стил живота*. И ови резултати иду у прилог налазу у нашем истраживању да *естетски стил*, током времена, из генерације у генерацију уступа постепено место другим стилевима живота. Ипак, *естетски стил живота* својом позицијом на трећем рангу у нашем истраживању, као и по добијеној средњој вредности (3.86) која се приближава категорији »допада ми се такав начин живота«, указује да је стил који и најмлађа генерација студената будућих васпитача прихвата као пожељан.

Све три испитане генерације у нашем истраживању показале су сагласност у процени *сазнајног* и *алтруистичког стила живота*. Наиме, у све три генерације *сазнајни стил живота* заузима четврти ранг, а добијене средње вредности (3.62; 3.44 и 3.56) указују на неодлучност у процени пожељности овог стила живота с тенденцијом ка вишим резултатима. Овакав резултат може се сматрати очекиваним пошто је већина студената, будућих васпитача, више оријентисана на стицање знања која су у функцији непосредног рада с децом, него на знања у смислу у коме је *сазнајни стил живота* одређен у овом истраживању (*Живот посветити откривању новог знања, сазнавању истине о свету, природи и човеку. Проучавати природу, друштво и човека. Посветити себе тражењу истине.*)

Алтруистички стил живота у све три генерације заузима пети ранг, а добијене средње вредности статистички се значајно не разликују (3.27; 3.43 и 3.24) и указују да је већина студената у

све три генерације неодлучна у процени пожељности овог стила живота. После одговарања на упитник примењен у овом истраживању, студенти су давали коментаре, најчешће у вези са одређењем алтруистичког стила живота, коментаришући да су неодлучни због дела дефиниције који се односи на спремност на жртвовање за друге.

Прометејски и хедонистички стил заузимају шести, односно седми ранг у све три испитане генерације студената, а средње вредности се крећу од 2.94 до 3.15. Добијене средње вредности указују да су студенти углавном давали одговоре који иду од категорије »не допада ми се много такав начин живота«, ка категорији »неодлучан сам«. У трећој генерацији су добијене највеће средње вредности које указују на већу пожељност ова два стила живота у односу на прву, а још израженије на другу генерацију студената.

И у процени пожељности стила *оријентација на моћ и углед* испољила се доследност међу студентима три испитане генерације. Наиме, у све три генерације овај стил заузима последњи, осми ранг. Добијене средње вредности (2.90; 2.72 и 2.60), иако разлике међу њима нису статистички значајне, показују тенденцију опадања пожељности овог стила живота.

Уочене доследности у резултатима који су добијени у све три испитане генерације, и поред поменутих разлика, дозвољавају да се на нивоу узорка у целини да процена пожељности свих осам стилова живота (табела 3). Може се, дакле, рећи да студенти будући васпитачи преферирају *самоостварење* као стил живота, а затим следе *естетски* и *утилитарни стил живота*. Неодлучност, односно умереност у пожељности, испољиле су се у односу према *сазнајном* и *алтруистичком стилу живота*, у нешто мањем степену у односу према *прометејском* и *хедонистичком стилу живота*, а као најмање пожељан, на нивоу узорка у целини, показао се стил *оријентација на моћ и углед*. Интересантно је да је, када се пореде ови резултати са резултатима раније поменутог истраживања на популацији ученика Педагошке академије за васпитаче од пре петнаест година (Лазаревић, 1987), добијен исти редослед у ранговању пожељности испитиваних осам стилова живота.

Табела 3: Процена пожељности стилова живота за узорак у целини

Ранг	Стил живота	AS	SD
1	Самоостварење	4.36	0.74
2	Естетски	4.06	0.95
3	Утилитарни	3.92	0.93
4	Сазнајни	3.55	1.04
5	Алтруистички	3.30	1.02
6	Прометејски	2.99	1.13
7	Хедонистички	2.97	1.14
8	Моћ и углед	2.75	1.26

Табела 4: Факторска структура стилова живота (Матрица структуре)

.....	Компоненте			
	1	2	3	4
Сазнајни	0.674	- 0.335		
Естетски	0.614			
Прометејски	0.587			
Самоостварење	0.491	- 0.381	0.309	- 0.451
Хедонистички		0.815		
Оријентација на моћ и углед		0.561	0.300	- 0.546
Утилитарни			0.880	
Алтруистички	0.363			0.755

Метод екстракције: Анализа главних компоненти.
Метод ротације: Облимин са Каисеровом нормализацијом.

Питање које даље следи јесте: да ли се поједине вредности (стиливи живота) групишу у одређене факторе и каква је структура тих фактора, односно каква је латентна структура вредносних оријентација у узорку студената будућих васпитача у предшколским установама. Факторском

анализом издвојена су четири фактора који објашњавају 63.73% варијансе. Они се могу одредити као:

I фактор: **Оријентација на активност и лични и социјални развој**: позитивно засићен сазнајним (0.674), естетским (0.614), прометејским (0.587) и нешто мање оријентацијом на самоостварење (0.491) и алтруистичким стилем живота (0.363).

II фактор: **Егоистична оријентација**: позитивно засићен хедонистичким стилем (0.815), и стилем оријентација на моћ и углед (0.561) и негативно засићен стиловима живота самоостварење (-0.381) и естетски стил (-0.335).

III фактор: **Оријентација на материјалну сигурност и просперитет**: позитивно засићен утилитарним стилем живота (0.880) и са малом засићеношћу стиловима живота самоостварење (0.309) и оријентација на моћ и углед (0.300).

IV фактор: **Оријентација на помоћ другима и самоодрицање**: позитивно засићен алтруистичким стилем живота (0.755) и негативно засићен стиловима живота оријентација на моћ и углед (-0.546) и самоостварење (-0.451).

Стил живота који студенти највише воле и стил живота који не воле: стабилност или промена кроз генерације

У ситуацији када је требало да се одлуче за само један стил живота који им се највише свиђа, односно који највише воле, студенти три испитане генерације су показали одређене доследности, али и разлике (табела 5 и табела 6).

Као стил који навише воле, више од трећине студената у првој генерацији (1997/98) наводи самоостварење. Други ранг припада естетском стилу живота, а трећи утилитарном стилу живота. Осталих пет стилова живота су са малом процентуалном заступљеношћу навођени као они које студенти највише воле. Ипак, треба рећи да је осми, последњи ранг, припао алтруистичком стилу живота.

У другој генерацији (1999/00), прва три ранга припадају као и у првој, мада са нешто другачијим процентом, самоостварењу као стилу живота, естетском и утилитарном стилу. Најмањи проценат студената у овој генерацији наводи прометејски стил као онај који највише воли.

У трећој генерацији (2001/02) први ранг је припао утилитарном стилу, а затим следи самоостварење као стил живота који студенти највише воле, а као трећи по рангу је естетски стил живота. И у овој генерацији, као и у првој, најмањи проценат студената наводи алтруистички стил као стил који највише воле.

Табела 5: Стил живота који студенти највише воле у свакој од испитаних генерација

Стил живота	Генерација											
	1997/98.			1999/2000.			2001/2002.			Тотал		
	f	%	Ранг	f	%	Ранг	f	%	Ранг	f	%	Ранг
Хедонистички	8	5.6	5	12	11.8	4	14	12.1	4	34	9.4	4
Утилитарни	21	14.7	3	15	14.7	3	35	30.2	1	71	19.7	3
Алтруистички	2	2.1	8	9	8.8	5	3	2.6	8	15	4.2	8
Естетски	34	23.8	2	24	23.5	2	16	13.8	3	74	20.5	2
Моћ	11	7.7	4	7	6.9	6	8	6.9	6	26	7.2	5
Сазнајни	7	4.9	6	5	4.9	7	5	4.3	7	17	4.7	7
Самоостварење	54	37.8	1	27	26.5	1	25	21.6	2	106	29.4	1
Прометејски	5	3.5	7	3	2.9	8	10	8.6	5	18	5.0	6
Тотал	143	100		102	100		116	100		361	100	

Дакле, испољила се стабилност, али су се јавиле и одређене промене у три испитане генерације у избору стила живота који највише воле. У првој и другој генерацији, посматрано преко прва три ранга, није било разлика у избору стила који највише воле (*самоостварење, естетски и утилитарни стил*). У трећој генерацији студената први ранг је припао *утилитарном стилу живота* («Радити, штедети новац и трошити га на корисне ствари. Опремити и добро организовати домаћинство и купити ствари корисне за кућу и породицу. Обезбедити своју породицу и потомство потпуном материјалном сигурношћу.»), а затим следе *самоостварење* и *естетски стил*. Ослонци за објашњење оваквог следа промена у преференцији стила живота (од *самоостварења* ка *утилитарном стилу*) могу се тражити у особеностима друштвено-економског контекста живљења треће генерације студената у коме се пред појединце постављају изразитији захтеви за обезбеђивање услова за егзистенцију у свакодневном животу за себе и породицу.

И објашњење за добијене резултате који показују да студенти у све три генерације најређе бирају *алтруистички и прометејски стил живота* као онај који највише воле, односно који им се

највише допада, може се наћи у карактеристикама друштвеног окружења. И *алтруистички* и *прометејски стил живота* захтевају одрицање од сопствених потреба и улагање у друге и за друге, што се не може сматрати реалним у времену реализације овог истраживања, као и неколико година пре тога, када су присутни општа угроженост и неизвесност у погледу квалитета живота.

У ситуацији избора стила живота *који најмање воле*, односно *коме најмање теже*, вредности студента, будућих васпитача, три испитане генерације такође показују одређену стабилност, али и евидентне промене (табела 6).

Табела 6: Стил живота који студенти најмање воле, коме најмање теже у три испитане генерације

Стил живота	Генерација											
	1997/98.			1999/2000.			2001/2002.			Тотал		
	f	%	Ранг	f	%	Ранг	f	%	Ранг	f	%	Ранг
Хедонистички	30	21.0	3	24	23.5	4	19	16.4	2	73	20.2	3
Утилитарни	5	3.5	6	6	5.9	2	8	6.9	5	19	5.3	5
Алтруистички	9	6.3	5	3	2.9	5	6	5.2	6/7	18	5.0	6
Естетски	3	2.1	7	0	0	6	6	5.2	6/7	9	2.5	7
Моћ и углед	43	30.1	½	47	46.1	¾	49	42.2	1	139	38.5	1
Сазнајни	10	7.0	4	7	6.9	1	9	7.8	4	26	7.2	4
Самоостварење	0	0	8	0	0	4	1	0.3	8	1	0.3	8
Прометејски	43	30.1	½	15	14.7	¾	18	15.5	3	76	21.1	2
Тотал	143	100		102	100		361	100		361	100	

У све три генерације *оријентација на моћ и углед* је стил живота који студенти најмање воле. Ипак, постоје разлике које су се испољиле у томе што у првој генерацији *прометејски стил* дели први ранг са *оријентацијом на моћ и углед*. Највећи проценат студената наводи *оријентацију на моћ и углед* и *прометејски стил* (по 30.1%) као најнеомиљеније, односно којима се најмање тежи. Иза ова два стила по учесталости одговора у овој генерацији је *хедонистички стил* (21%). У две остале генерације студенти су показали већу хомогеност у избору стила живота који најмање воле, што се види из података да и у другој и у трећој испитаној генерацији преко 40% студената наводи *оријентацију на моћ и углед* као стил који најмање воле. Други ранг у овим генерацијама (1999/2000. и 2001/02) припада *хедонистичком*, а трећи *прометејском стилу живота*. У све три генерације последњи, осми ранг, у процени најнеомиљенијег стила живота, припао је стилу живота *самоостварење*. Потребно је рећи да у првој и другој генерацији нико од студената није навео *самоостварење* као стил који најмање воли, а у трећој генерацији само један студент је овај стил живота навео као најнеомиљенији. Дакле, и ови резултати потврђују да студенти, будући васпитачи у предшколским установама, преферирају *самоостварење* као стил живота и да се то показује као стабилна преференција кроз испитане генерације.

Студентска процена стила живота којим актуелно живе

У табели 7 изнесене су процене студената три испитане генерације о томе којим стилем живота актуелно живе. Резултати показују да у првој генерацији као стил живота *којим сада живе* студенти најчешће наводе *хедонистички стил живота*, затим следи *самоостварење*, а на трећем месту је *естетски стил живота*. Најмањи проценат студената наводи да актуелно живи стилем живота *оријентација на моћ и углед*.

Табела 7: Стил живота којим студенти актуелно живе у три испитане генерације

Стил живота	Генерација											
	1997/98.			1999/2000.			2001/2002.			Тотал		
	f	%	Ранг	f	%	Ранг	f	%	Ранг	f	%	Ранг
Хедонистички	54	37.8	1	33	32.4	1	33	28.2	½	120	33.1	1
Утилитарни	12	8.4	6	21	20.6	2	20	17.1	3	53	14.6	3
Алтруистички	6	4.2	7	5	4.9	6	6	5.1	6	17	4.7	7
Естетски	15	10.5	3	16	15.7	4	4	3.4	7	35	9.7	4
Моћ и углед	2	1.4	8	0	0	¾	1	0.9	8	3	0.8	8
Сазнајни	13	9.0	4	7	6.9	5	13	11.1	4	33	9.1	5
Самоостварење	28	19.6	2	20	19.6	3	33	28.2	½	81	22.4	2
Прометејски	13	9.1	4	0	0	¾	7	6.0	5	20	5.5	6
Тотал	143	100		102	100		117	100		362	100	

У другој генерацији, такође, први ранг је припао *хедонистичком стилу живота*. Међутим, други ранг је припао *утилитарном стилу живота*, а трећи *самоостварењу*. Дакле, на нивоу другог и трећег ранга испољиле су се разлике у односу на прву генерацију. У другој генерацији су се, у односу на прву, такође, испољиле разлике у погледу стила живота који студенти најмање бирају као актуелни стил. Наиме, нико од студената није навео *оријентацију на моћ и углед*, као и *прометејски стил живота* као онај којим актуелно живе.

У трећој генерацији први и други ранг деле *хедонистички стил* и *самоостварење* као стил живота (по 28.2%), а трећи ранг је припао *утилитарном стилу*. И у овој генерацији најређе је као стил живота којим актуелно живе, навођен стил *оријентација на моћ и углед*. Само један студент се изјаснио за овај стил живота.

Дакле, испољиле су се и доследности, али и одређене промене код испитаних генерација у стилу живота којим актуелно живе. Већина студената у све три генерације најчешће наводи *хедонистички стил* као онај којим актуелно живе, али се испољавају разлике у процентуалној заступљености. Уочава се тенденција опадања заступљености овог стила од прве ка трећој генерацији, у којој студенти у једнаком проценту наводе *хедонистички стил живота* и *самоостварење* као стил којим актуелно живе. Када је у питању *утилитарни стил живота* запажа се пораст броја студената који живе овим стилем. У првој генерацији овај стил је на шестом месту, у другој је на другом, а у трећој заузима трећи ранг. Интересантни подаци су добијени и када је у питању *естетски стил живота*. Наиме, у трећој генерацији (2001/02) изразито је опадање броја студената који живе овим стилем. Са трећег у првој генерацији и четвртог у другој, *естетски стил живота* прелази на шести ранг у трећој генерацији. У погледу бирања *алтруистичког* и *сазнајног стила живота* као актуелног стила, нису се испољиле значајније разлике међу испитаним генерацијама. И у погледу стила живота који најређе наводе као онај којим актуелно живе испољила се доследност кроз испитане генерације. Као што је речено, *оријентација на моћ и углед* је стил којим студенти, будући васпитачи, по њиховој процени, актуелно не живе.

Закључци истраживања и завршно разматрање

Основно питање које смо поставили у овом истраживању било је: да ли постоји стабилност или се јављају промене у вредносним оријентацијама, испитиваним преко пожељности одређених стилова живота, кроз три генерације студената који се припремају за позив васпитача. *Хедонистички, утилитарни, altruистички, естетски, оријентација на моћ и углед, сазнајни, самоостварење и прометејски активизам* су стилови живота, чију смо пожељност испитивали кроз три генерације студената, при чему је обухваћен период времена од 1997. до 2002. године који се може сматрати периодом изразитих друштвено-економских промена у нашој средини. Добијени резултати указују да су се међу студентима ове три генерације испољиле значајне сличности у процени пожељности испитиваних стилова живота, у њиховом вредновању стила који највише воле, стила који најмање воле, као и у процени заступљености појединих стилова живота у њиховом актуелном животу. Али, добијени резултати указују да су се јавиле и извесне разлике. Може се, дакле, закључити да постоји одређена стабилност у вредносном профилу студената будућих васпитача исказана кроз преференцију одређених стилова живота током разматраног периода времена, али се, такође, може закључити и о појави одређених промена у овој области са протоком времена од прве ка трећој испитаној генерацији.

Резултати дозвољавају да се закључи да студенти, будући васпитачи, посматрано кроз три генерације, као најпожељнији стил живота процењују *самоостварење*. Такође, *естетски* и *утилитарни стил живота*, према добијеним средњим вредностима и према ранг позицијама (други, односно трећи ранг), сматрају се пожељним стилима, односно стилима који им се допадају.

У процени пожељности *сазнајног* и *алтруистичког стила живота* све три испитане генерације, посматрано према средњим вредностима и оствареним ранг позицијама ових стилова (*сазнајни стил* – четврти ранг; *алтруистички стил* пети ранг), показале су неодлучност са тенденцијом ка умереном прихватању ових стилова живота. Резултати дозвољавају да се закључи да у све три генерације студенти показују тенденцију да се процена пожељности *хедонистичког* и *прометејског стила* креће од категорије »неодлучан« ка категорији »не допада ми се«, односно »не волим такав начин живота«. Овај закључак поткрепљују и ранг позиције ова два стила (шести, односно седми ранг). У све три ге-

нерације студенти процењују *оријентацију на моћ и углед* (средње вредности испод вредности 3 и осми ранг) као стил који не воле и коме не теже.

Самоостварење је стил који је заузео први ранг по пожељности у све три генерације, али је интересантно да добијени резултати указују на одређену тенденцију опадања средњих вредности од прве ка трећој генерацији и да су добијене разлике средњих вредности статистички значајне (ниво 0.05). Дакле, иако овај стил није изгубио прву позицију на ранг листама у све три генерације, ипак се може закључити о опадању његове пожељности од прве ка трећој генерацији студената будућих васпитача. Такође, уочено је опадање средњих вредности за *естетски стил живота* од прве ка трећој генерацији студената, што је потврђено и статистички значајним разликама између средњих вредности (ниво 0.01). Уочене разлике међу генерацијама нису се испољиле само у правцу опадања пожељности појединих стилова, већ се појавило и повећање у прихватању и већа пожељност једног од осам стилова, а то је *утилитарни стил живота*. Наиме, млађе генерације студената све више процењују да им се допада начин живота који је усмерен на стицање материјалних средстава, штедњу, трошење на корисне ствари, опремање и организовање домаћинства и материјално обезбеђивање породице и потомства.

У ситуацији када је требало да издвоје само један стил који сматрају најпожељнијим и који највише воле, студенти су били доследни од прве ка другој генерацији наводећи *самоостварење*, али је у трећој генерацији дошло до промена. Наиме, највећи проценат студената у овој генерацији навео је *утилитарни стил живота* као стил који највише воле. Дакле, *утилитарни стил живота*, односно вредности које леже у његовој основи, постепено, током времена постаје све пожељнији и вреднованији стил живота међу младима који се припремају за позив васпитача, што се може сматрати и као општа тенденција у промени вредносних оријентација младих у нашем друштву.

У процени стила живота који најмање воле, друга и трећа генерација показале су изразиту доследност. Наиме, у свакој од ових генерација преко 40% студената као стил који најмање воле навело је *оријентацију на моћ и углед*. У првој генерацији, први ранг са *оријентацијом на моћ и углед* дели *прометејски стил живота* (по 30% студената). Интересантан је и податак да се у све три генерације *хедонистички стил живота* нашао на другом, односно трећем рангу као стил који студенти не воле. Ако се ово доведе у везу са податком да је у процени стила живота којим актуелно живе управо *хедонистички* стил живота у све три генерације заузео први ранг, онда то упућује на закључак да код студената у нашем истраживању постоји недовољна сагласност између оног стила живота којим актуелно живе и вредносне процене тог стила. У томе су студенти све три генерације исказали доследност. Ипак, присутност *хедонистичког стила живота* као стила којим живе, по процентуалној заступљености опада од прве ка трећој генерацији у којој први ранг дели са *самоостварењем*. Дакле, испољена промена указује да млађе генерације студената, што је највише изражено у генерацији 2001/02, показују већу сагласност између стила који им се допада и стила који је заступљен у њиховом актуелном животу. *Самоостварење* се постепено све више препознаје и као актуелни стил живота, што се може сматрати одговарајућим за студентску популацију уопште, а посебно за оне који се припремају за васпитно-образовни рад са младима. Приближавање стила живота који воле онеме који је присутан у актуелном животу, посматрано кроз генерације, испољило се и у вези са *утилитарним стилем*, који у другој и трећој генерацији, у односу на прву, добија значајније место као стил којим се живи (други, односно трећи ранг), а који је и процењен као стил који ови студенти воле.

Оно што би се као завршни закључак овог истраживања могло изнети јесте да студенте будуће васпитаче карактерише склоп вредносних оријентација, манифестован кроз одређене стилове живота, који показује одређену стабилност кроз генерације, али да су се исказале и извесне тенденције ка промени. Конкретније речено, студенти будући васпитачи, посматрано кроз три генерације, процењују као пожељне стилове живота *самоостварење* (смисао човековог живота је у активности, стварању и испољавању себе на тај начин), затим *естетски* (уживање у лепом, у уметничким делима, као и трагање за тим), али и *утилитарни стил* (радити, штедети новац, обезбеђивати материјалну сигурности за породицу), при чему доследно изражавају неприхватање стила *оријентација на моћ и углед*. Промене у вредносним оријентацијама, односно у преференцији одговарајућих стилова живота, које су утврђене у овом истраживању (пре свега већа пожељност *утилитарног стила живота*, онако како је он дефинисан у овом истраживању), воде закључаку да се њихов узрок може наћи у променама које се у нашем друштву током последњих година дешавају на економском, политичком и ширем друштвеном плану. Услови живота одређени новим односима у друштву све

више дају значаја и намећу потребу да се и млади људи оријентишу на стицање материјалних добара и обезбеђивање услова за живот и остваривање материјалне сигурности, што се постепено прихвата као пожељан стил живота, односно прихватају се све више као пожељне вредности које се налазе у његовој основи. Такође, уочена тенденција да се повећава сагласност између стила живота који се преферира и онога којим се актуелно живи, мада благо изражена, може се, такође, сматрати последицом новонасталих односа и услова у друштвеном окружењу. Резултати добијени у овом истраживању указују на потребу даљих континуираних истраживања вредности у популацији будућих васпитача у контексту укупних друштвених промена, с обзиром на општедруштвени и педагошки значај позива »васпитач«.

Литература

- Allport, G.W., P.E. Vernon & G. Lindsey (1960): *Study of values*. Boston: Houghton, Mifflin.
- Буквић, Д. (1984): Вредносне оријентације наших студената: анализа истраживања у образовању, *Зборник 6 ПА Ужице (7–14)*. Ужице.
- Хавелка, Н. (1975): Истраживање вредности код нас, *Психологија*, 3-4, 139-149.
- Хавелка, Н. и сарадници (1990): *Ефекти основног школовања*. Београд: Институт за психологију.
- Хавелка, Н. (1995): Вредносне оријентације ученика и њихова очекивања од будућег занимања, *Психолошка истраживања* 7, 89–125.
- Хавелка, Н. (2000): *Ученик и наставник у образовном процесу*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Јањетовић, Д. (1997): Преференције животних стилова адолесцената и њихово опажање животног стила родитеља, *Социолошки преглед*, бр. 1, 55–71.
- Јоксимовић, С. (1992): Однос ученика према појединим начинима живота као показатељ њихових вредносних оријентација, *Психологија*, бр. 1–2, 7–23.
- Јоксимовић, С. (2001): Структура и корелати вредносних оријентација средњошколских ученика, *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 33 (201–214). Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Klausmeier, H.J. (1985): *Educational psychology*. New York: Harper & Row.
- Кузмановић, Б. (1995): Друштвене промене и промене вредносних оријентација ученика, *Психолошка истраживања* 7, 17–47.
- Лазаревић, Д. и М. Синђелић (1985): Вредносне оријентације студената будућих васпитача у предшколским установама, *Предшколско дете*, бр. 3, 111–118.
- Лазаревић, Д. (1987): Стилони живота младих – као садржај групног рада са ученицима адолесцентног доба, *Зборник 11 Педагошке академије за образовање васпитача (35–40)*. Београд: Педагошка академија за образовање васпитача.
- Lazarević, D. & D. Janjetović (2001): Life style preferences of future preschool teachers, *The 7th European Congress of Psychology*. London.
- Младеновић, У. и Ј. Кнебл (2000): Вредносне оријентације и преференције стилова живота адолесцената, *Психологија*, бр. 3–4, 435–454.
- Passakos, C. (1996): Stability or change in personal values?, *The 8th European Conference on Personality*. Ghent (Belgium).
- Петровић-Бјекић, Д. (1995): Животни стилови наставника, *Психологија*, бр. 1–2, 133–148.
- Попадић, Д. (1995): Узрасне и генерацијске разлике у преференцији животних стилова, *Психолошка истраживања* 7, 71–88.
- Васовић, М. (1988): Вредности припадника неформалних група; у С. Јоксимовић и други: *Млади и неформалне групе (174–216)*. Београд: Истраживачко-издавачки центар ССО Србије и Центар за идејни рад ССО Београда.
- Васовић, М. (1998): Политичка социјализација и промене политичке културе; у М. Васовић (ред.): *Фрагменти политичке културе (80–114)*. Београд: Институт друштвених наука.